



Міська археологія у Швеції. Рятівні розкопки в місті Енчопінг, літо 2018 року.  
Фото Федора Андрощука

Федір Андрощук – доктор історичних наук, генеральний директор Національного музею історії України

## ФЕДІР АНДРОЩУК: Не варто перебільшувати скандинавську роль у виникненні міст на Русі

*Як саме Ви прийшли до скандинавістики? Це була мрія?*

Спочатку ніякої мрії про скандинавістику не було і не могло бути, бо в Києві у 1980-х рр. для цього не було жодного середовища. Був просто інтерес, який виник на розкопках у Києві, куди я потрапив у 15 років. Відповідно, був об'єктивний мотив для вивчення скандинавських мов, але не було де їх вчити, оскільки на той час скандинавську філологію викладали тільки у Москві та Санкт-Петербурзі. Тому не дивно, що люди вчили ці іноземні мови самотужки, і я тут не був оригінальним.

Цей самий шлях пройшов і Володимир Миколайович Зоценко – мій старший колега. Звісно, що якість таких знань могли оцінити тільки поодинокі фахівці. Наприклад, відомий російський скандинавіст-історик Олена Олександрівна Мельникова якось почувла

вимовлений Володимиром Миколайовичем текст і сказала: «Так, Володю... думаю, що якщо і була колись у добу вікінгів варязька мова, вона мала лунати саме так – голосно і незрозуміло».

*Кого Ви вважаєте своїми вчителями чи науковими менторами?*

Про вчителів дуже люблять говорити наші петербурзькі колеги. Скільки пам'ятаю, там завжди було важливо підкреслити, хто чий учень і до якої школи належить. Наприклад, «учень Артамонова», «учні Клейна» тощо. Це завжди проводило певну лінію між «своїми» та «чужими», якої дотримувались упродовж усієї академічної кар'єри. В Україні такого ніколи не було, якось не було прийнятним. Наприклад, згаданий Володимир Миколайович Зоценко був учнем Петра Петровича Толочка, як і більшість ар-

хеологів Києва. Проте це не заважало йому підтримувати дружні творчі контакти з «учнями Клейна» у Санкт-Петербурзі.

Що стосується мене, то я хочу радше говорити про вчених, які на різних етапах вплинули на формування моїх інтересів. До таких – у хронологічному порядку – належать Петро Петрович та Олексій Петрович Толочки, Володимир Миколайович Зоценко, Інгар Янссон і Лена Тунмарк-Нюлен. Але загалом ми вчимося усе життя, тому такий список учителів не можна вважати вичерпним.

*Чим ви займалися у Швеції? Де і над чим працювали?*

Спочатку Стокгольмський університет запросив мене на археологічні розкопки «Гарнізону» Бірки, залишки якого досліджувалися у 1998 р. на острові Бйорко на озері Меларен. Там я захопився зброєю доби вікінгів, яку на той час у Швеції було погано досліджено. Оскільки багато матеріалів не було опубліковано, а онлайн-колекції ще не існували як явище, мені довелось їздити по регіональних музеях Скандинавії і вивчати їхні фонди. Це забрало багато часу, але саме ці матеріали заклали підвалини моєї роботи «Мечі вікінгів», потім виданої окремими книжками у Києві та Стокгольмі. Така діяльність визначила для мене музей як ідеальне місце для роботи.

Протягом 20 років я працював при університетах – у Стокгольмі та Упсалі, при музеях – у Стокгольмі та Сігтуні, а також у комерційних археологічних установах. Досліджував міста і поселення у Швеції, а також язичницькі та християнські могильники у Швеції та Ісландії. Це дало мені різноманітний досвід викладання, знайомство з музейними колекціями, керування музейними науковими проєктами, і цими знаннями я міг поділитися. На мою компетенцію з'явився попит, і я створив консалтингову фірму, діяльність якої довелось припинити через нову роботу в Києві.

*Як і чим відрізняється академічна археологічна традиція в Україні та Швеції?*

Академічна археологія у Швеції – університетська наука. В інших країнах вона теж є теоретичною з дуже обмеженими фінансовими можливостями для власних археологічних досліджень. Проте підвалини археології як науки закладено близько 100 років тому саме скандинавськими музеями. Тоді її джерелами були лише випадкові знахідки та матеріали нечисленних археологічних досліджень. Сьогодні археологічні дослідження, і рятувальні розкопки також, у Швеції проводить Державний історичний музей у Стокгольмі та комерційне консалтингове підприємство «Аркологіконсульт», на яке я

також працював. Ще є багато дрібних приватних археологічних інституцій, у яких обсяги робіт і можливості дуже обмежені.

*Що Вас спонукало повернутися і працювати в Україні?*

Я вже десь казав, що ніколи не планував керувати такою великою установою, як Національний музей історії України. На це підштовхнула криза, що виникла в музеї. Свого часу на базі цього музею я організував міжнародну виставку «Вікінги на Сході» і мав можливість ознайомитись із його науковим і технічним потенціалом. Через власний скандинавський досвід було нескладно виробити бачення, як перетворити цей заклад на сучасний музей міжнародного рівня.

*У чому полягають особливості музейної археології?*

На відміну від академічної археології, що займається всіма аспектами минулого, музейна спрямована насамперед на постійне поповнення та вивчення власних колекцій, а також на популяризацію знань. Загалом музейні археологи мають орієнтуватися у різних періодах і розуміти специфіку формування колекцій. Останнє дуже важливе, щоб зрозуміти, як створюється археологічне джерело з усіма особливостями його документації.

*Чи планує НМІУ власну експедицію?*

Ми обговорювали це питання. Тут є низка проблем, тому що у нас у штаті немає польових археологів, які б займалися тільки розкопками. Крім цього, у наших археологів є свої посадові музейні обов'язки, тому польові роботи ми можемо планувати тільки проектним способом. Але робити це потрібно. Бо я, як директор, маю піклуватись про те, щоб фонди росли, збільшувалися. Археологічні фонди є найбільшими, і складність ситуації полягає ще в тому, що у нас брак місця і приміщень просто не вистачає. А будь-які археологічні розкопки дають, насамперед, багато масового матеріалу: уламків кераміки, наприклад.

У Скандинавії будь-які археологічні розкопки супроводжуються накопиченням численних мішків із землею, які потім використовують для флотації, пошуку щонайменших органічних залишків. І це все привозиться і зберігається в музеях. І це ж вимагає знову коштів.

Найбільшою фінансовою катастрофою є знахідка дерев'яних конструкцій. Звісно, що з наукового погляду таке відкриття є цікавим, але збереження цих пам'яток є величезною проблемою. Їх реставрація може з'їсти весь реставраційний бюджет музею. Тож усе, що

може собі дозволити археолог в Україні в цьому аспекті, – законсервувати знахідки на місці. І тому кожні розкопки, якщо вони плануються, мали би враховувати приблизний кошторис на реставраційні роботи.

Загалом, кожні нові археологічні розкопки мають виходити з того, чи є в них нагальна потреба. Компетентні інституції, що видають дозволи на такі роботи, мають розуміти, чим нові розкопки пам'ятки відрізняються від минулих, у чому їх методична, технічна та наукова новизна. Наприклад, у нашому музеї є неопубліковані колекції пам'яток, які досліджувалися понад 100 років тому. Стратиграфічний та культурний контекст цих пам'яток незрозумілий. Тому, очевидно, що для правильної інтерпретації їх контекстне дослідження є необхідним.

З іншого боку, якщо задумувати великі розкопки, то це має бути якийсь хороший проєкт, і методи розкопок мають відрізнятися від тих, які були 70 років тому, коли люди штиками виносили культурний шар і не просіювали або не промивали землю, а також не відбирали важливий остеологічний матеріал.

*Але є ж думка, що треба зберігати, тому що в перспективі будуть інші методи, краці, і можна буде більше інформації витягти.*

Така думка є слушною. В Україні небагато експедицій, які мають найсучасніше

обладнання та можуть залучати фахівців із суміжних дисциплін. Тому за таких умов є сенс вивчати пам'ятки маленькими площами, але більш прискіпливо. Звісно, що рятівна археологічна діяльність є винятком і має свою специфіку.

*Чи має археолог бути публічним? Чи є в цьому потреба? Які потенційні небезпеки в цьому закладено? Є поняття публічної історії, але чи є і чи може бути поняття публічної археології?*

Публічна археологія існує на Заході давно. Вона передбачає презентації археологічних досліджень широкій публіці та інші події. Зазвичай ідеться про організовані екскурсії, лекції, фільми, репортажі, що проводять археологи або музейні педагоги безпосередньо на пам'ятках під час досліджень. В Україні серед науковців укоренилось доволі зневажливе ставлення до будь-якої популяризаторської роботи. Я вважаю, що це неправильно, оскільки збільшує прірву непорозуміння між науковцями та загалом, який їх власне утримує. Тому популяризувати знання про минуле є нашим обов'язком.

Власне музей цим і має займатися. Наш обов'язок – подавати виважені наукові та збалансовані інтерпретації, уникаючи пропаганди та популізму. Те, що музей не завжди встигає реагувати на якісь речі, що відбуваються у світі науки, є цілком зрозумілим

процесом. В археології, якщо ми говоримо не про її ізольований провінційний варіант, відбувається дуже багато змін, постійно накопичуються нові дані. В цьому суттєва різниця між археологією і історією, де з джерелами більш-менш стало, особливо якщо ми говоримо про давній період, і є дуже маленький шанс, що з'являться нові писемні джерела. Крім археології треба згадати також і нумізматичні дані, які розповідають про розвиток економічних відносин, контактів тощо. Якщо ми усвідомлюємо археологію та історію як контекстні науки, усі регіони мають велике значення. Говорити про минуле на підставі того, що знайдено лише у межах сучасних кордонів України, є неправильним, оскільки це нічого не пояснює. Треба розуміти, які процеси відбувалися у різні періоди на півночі, півдні, заході та сході.

*Для цього потрібно бути фахівцем такого рівня, який українські виші, напевно, не дають.*

Університети є такими, якими вони є, до них можна ставитися по-різному. Зараз усе-таки часи змінилися, і якщо якість освіти не влаштовує, можна вчитися далі за кордоном. Існує багато міжнародних освітніх програм. Загалом, треба використовувати можливість їздити, вчитися та переймати досвід, це сильно змінює світогляд. У таких подорожах, як правило, розвінчуються наші

уявлення про унікальність і неповторність тих чи тих речей. Думаю, що українські університети скоро зіштовхнуться з дефіцитом студентів. Ми напередодні дуже сурової конкуренції, яку визначить сама молодь...

*Продовжуючи дискусію про потребу археологів бути публічними, наведу приклад Поштової площі. Говорили, що там хрестили Русь. Зрозуміло, що це наукова дурниця, і доводили, що це наукова дурниця. Але завдяки тому, що у цю дурницю повірили деякі посадовці та міські активісти (які мають якусь позицію щодо якогось питання у місті і готові її обстоювати), до пам'ятки привернули увагу. Ще невідомо, що там буде, однак принаймні не торговий центр, і археологи мають певний карт-бланш завдяки, власне, науковій дурниці. І таких прикладів щодо Києва можна знайти безліч. Інший приклад, хоч він і не стосується археології. На Саксаганського зруйнували будівлю, якій приблизно 150 років. Архітектурної цінності – нуль. Однак до проблеми руйнування старої забудови привернули увагу. Є така думка серед археологів, що міські активісти – це таран, бо вони заряджені на боротьбу з владою, вони мають якийсь ресурс, і їх можна використати для того, щоб владу пробити. Активісти в багатьох випадках є проплаченими забудовниками, і вони вже використовують археологів для того, щоб бу-*

*дував там не забудовник А, а забудовник Б. Вони археологів використовують як таран. Тобто це такий собі нездоровий симбіоз. А може, здоровий?*

Я не можу говорити про конкретні випадки, оскільки не знаю увесь обсяг необхідної інформації, проте ми маємо розуміти, що всі соціальні рухи – маніпульовані. І відомо, що за діаметрально протилежними соціальними силами може стояти одна й та сама людина, і тут нічого нового нема. Проблема в іншому: багато безглузвих ідей виникає в Україні через те, що тут уже доволі давно знецінено авторитетну думку. Якщо виникає потреба в експерті, то звертаються не до академічних та університетських фахівців, а до тих, хто є активним у соціальних мережах. У Скандинавії, наприклад, це абсолютно неможливо. Якщо журналіст має отримати коментар щодо якогось питання, він звертається до університету або Академії наук. Він знає, що тут працюють фахівці з того чи того питання, а їхня робота в установі є їхнім визнанням. Зрештою, якщо самі політики нехтують думкою академічних експертів, що говорити про звичайних людей? Я не можу стверджувати, що всі активісти куплені. Впевнений, що є багато тих, які переймаються. Але їм також нелегко визначитися, хто з учених є визнаним, а до кого не треба прислухатися...

*Можливо музею є сенс стати медіатором у цьому процесі? Взяти на себе більшу активну просвітницьку функцію?*

Ну, чесно кажучи, музей цим займався і раніше. Зараз у наших планах є різні форми популяризації знань – від виставок та різноманітних екскурсій до інтерв'ю, присвячених історичним подіям, відкриттям і цікавим людям.

*Будуть лекторами ваші співробітники?*

Так, але ми залучатимемо і сторонніх експертів, бо наша компетенція не може охопити всі нюанси. Серед тих, кого ми хочемо запросити, будуть як науковці-початківці, так і визнані вчені. Маємо у планах кілька форматів. Але розпочнемо з інтерв'ю. Це допоможе читачам зрозуміти, ким є дослідник, чим він цікавий, і визначитися – слухати його чи ні. Ну, а потім і самі лекції.

*Якою є роль норманів в історії Русі? Норманісти перемагають? І беруть реванш за всі репресії попередніх часів?*

Мені дискусії про норманізм і антинорманізм нецікаві, оскільки обидві точки зору мають сенс лише для вивчення історії формування наукової думки в Росії та Україні. У радянський час норманізм був формою такого собі академічного дисидентства, коли окремі вчені хотіли думати не так, як офіційна наука у Москві. Але що цікаво: як тіль-



ки пом'якшав політичний клімат і з'явилися можливості для подорожей до Скандинавії для безпосереднього ознайомлення з матеріальними джерелами, жоден із цих «норманістів» не виявив такого бажання. Натомість це зробив один з апологетів антинорманізму – Данило Антонович Авдусін. Він усе життя писав про слов'янський характер Гньоздівського могильника під Смоленськом, а після вивчення матеріалів шведського могильника Бірка знайшов у собі сміливість визнати пам'ятку скандинавською. Це можна назвати певною перемогою норманізму, але для мене ця остання публікація Авдусіна є також останнім цвяхом у труну, де вся ця дискусія і має бути. Ми з вами сучасні люди і маємо сперечатися з живими, а не з мертвими, як говорить один мій хороший приятель.

*А от рунічні камені – важливе й надійне історичне джерело. Знаю, що з території України відомий тільки один, так званий Березанський камінь. Чому їх немає в Києві? Можливо, тому, що варяги не вважали його своєю домівкою і завжди поверталися на батьківщину?*

Рунічні камені є далеко не у всій Скандинавії. Це меморативні християнські монументи, які встановлювали, щоб зберегти пам'ять про ту чи ту видатну особу серед місцевих жителів. Однак прочитати їх могли не всі. Ставити рунічний камінь у великому

чужому місті, де мешкало безліч іншомовного населення, сенсу не було.

Березанський камінь належить до типу тих, які у Швеції виготовляли з піщаника і встановлювали на християнських кладовищах. Імовірно, до того, як його використали як матеріал у пізнішому похованні, він стояв на Березані там, де був християнський цвинтар. Це кладовище, зважаючи на все, відвідували усі скандинави під час своїх зупинок дорогою до Візантії. Відповідно, вони могли його прочитати.

*«На деяких рунічних каменях зустрічаємо одну з найдавніших назв Київської Русі – Гарди. До речі, Гардарікі – більш пізня назва, що належить XIII ст. Під Гардами скандинави X ст. розуміли “країну садиб”, адже самого поняття “місто” у них ще в принципі не було», – це цитата з Вашого іншого інтерв'ю. Що ми вважаємо містом для X ст.? Які є його ознаки?*

У рамках інтерв'ю неможливо відповісти на запитання, якому вчені присвятили низку монографій. Однак не варто перебільшувати скандинавську роль у виникненні міст на Русі. Справді, ми маємо низку пам'яток із численними скандинавськими знахідками. Такими є Ладога, Городище під Новгородом, Гньоздово, Тимерьово, Михайлівське у Росії, Шестовиця в Україні. Але вони різні як за характером, так і за функціями.

У Північній Європі доби вікінгів ми можемо говорити про села, гавані, «центральні місця», торговельно-ремісничі центри і регіональні осередки влади. Власне міста як у Скандинавії, так і на Русі виникають лише з утвердженням християнства. Тут винятками для Скандинавії є лише Рібе та Хедебю у Данії та Бірка у Швеції, які зазнали впливу християнства вже у IX ст. Проте їхній вплив на довколишнє середовище був мінімальний, чого не скажеш про Шлезвіг і Сігтуну, які прийшли їм на зміну.

Я впевнений, що до часів Володимира чіткої ідеї про місто на Русі не було. Вона сформувалась поступово, змінюючи форми – від транзитних пунктів до локальних осередків влади і торговельно-ремісничих хабів. Перше поєднання цих форм ми бачимо саме в Києві. Він був тією лабораторією ідей, де уявлення про руські міста формувалися і поширювалися далі – на території під владою київських князів.

*Як уловити ідею, якщо «Повість минулих літ» – точно не сучасник Володимира, і писаних джерел не було? І як тоді бути з безперервністю культурного шару?*

Замислімось, що таке безперервність культурного шару? Перш за все, вона свідчить тільки про безперервність людської діяльності, але це аж ніяк не означає, що перед нами місто; це може бути поселення,

яке мало різні функції, культове або торгове місце. Далі, що таке культурний шар? Культурний шар є дуже абстрактним поняттям... У 2018 р. ми досліджували середньовічний «культурний шар» шведського міста Енчопінг, який являв собою близько одного метра спресованої дерев'яної стружки. Його призначенням було вирівнювання місця перед новим будівничим горизонтом. Він був абсолютно стерильним, але очевидно, що ставив наслідок людської діяльності. Часто археологи називають культурним шаром усі нашарування від материка до сьогодні, але у принципі там є різні за походженням шари: є шари виробничого походження, є така земля, що принесена з іншого місця... І те, що є сантиметри цього шару, не означає, що люди постійно тут жили. Бо є різні шари і різна їхня природа.

Що таке місто? Справді, ми маємо визнати, що людська діяльність тут, на території сьогоdnішнього Києва мала місце упродовж довгого часу, проте чи можемо ми стверджувати, що протягом усього цього часу це було місто? Якщо ми говоримо про період давньої Русі, то, на мою думку, для цього має бути якийсь набір ознак або маркерів, що це віддзеркалюють.

*Тобто якщо редакція журналу замовить теоретичну статтю «Що таке місто в*



*давній Русі», ніхто її не напише, бо єдиного поняття немає?*

Проблемою виникнення міст займались дуже довго. Петро Петрович Толочко присвятив цьому питанню цілу книжку, яка вийшла у 1989 р. Там він розглянув різні теорії, які побутували в історіографії на той час. Після того було опубліковано велику статтю петербурзького дослідника Євгена Миколайовича Носова, який подивився на це з перспективи Північної Росії. У ній він розглянув також місце північноєвропейських контактів і торгівлі у виникненні міст. Після того з'явилося багато нового матеріалу як у Північній, так і у Східній Європі. Щоб його усвідомити та синтезувати, потрібен час.

40 років тому було легше займатися наукою. У рік виходило лише кілька фахових видань, не було інтернету, і у тебе було відчуття, що ти усе опрацював. Зараз ми живемо у світі, де в наявній інформації дуже важко розібратися, де треба знати мови і мати критичне мислення, щоб зрозуміти, що з нових видань є суттєвим.

*Звернімося до Вашого досвіду в царині танатології. Як, на Вашу думку, могли поєднуватися великий некрополь і формування дитинця Києва на рубежі IX–X ст. чи раніше?*

Мої ідеї зараз мало відрізняються від тих, що я виклав у статті 2004 р., присвя-

ченій топографії скандинавських старожитностей у соціальній топографії Києва, та у відповідному розділі книжки «Вікінги на Сході», виданій у 2013 р. в Упсалі. Суть їх зводиться до того, що «великий некрополь» Києва складався з декількох груп курганів, між якими був простір, де розташувалися садиби. Більшість із цих поховань датовано X ст.

Щодо причини знесення курганів під час будівництва Десятинної церкви в Києві, то це питання я розглядав у згаданій книжці. Я вважаю, що місце для будівлі церкви обрали не випадково. У межах Старокиївського плато було достатньо порожніх місць ще й у XI ст. Однак обрали чомусь саме це місце з курганами, нівелювання яких потребувало великих зусиль. Християнські символи, знайдені в цих похованнях, свідчать про те, що їх здійснили ті, хто мав уявлення про візантійське християнство. Отже, можна припустити, що тут було одне з кладовищ хрещених киян, – таку думку дослідники висловлювали і раніше.

*Я не археолог, тому завжди вважала, що нереально зафіксувати кремацію, особливо в умовах новобудівних розкопок у Києві.*

Це правда, але вони все ж є. До речі, деякі з них зафіксовані в районі згаданого християнського кладовища, що передувало спорудженню Десятинної церкви. Випадки такого

сусідства язичницьких кремацій і християнських поховань відомі також у шведському могильнику Бірки. Це свідчить про доволі своєрідний християнський світ того часу.

*Чи дає статистика зафіксованих поховальних комплексів середньовічного Києва можливість поррахувати кількість мешканців у давньому Києві? Проблема демографії напевно існує, оскільки останнім тезам П. Толочка про 50 тисяч мешканців – уже 40 років. Чи є на сьогодні нові дані?*

Очевидно, що підрахувати кількість жителів лише на основі кількості розкопаних поховань неможливо, оскільки поховання ці розкопані частково і могли належати представникам різних поколінь. Петро Петрович Толочко запропонував орієнтовні підрахунки, які, на мою думку, загалом є цілком можливими. Принаймні, до того часу, поки не запропонують нової методики. Ось тут є деякі приклади подібних підрахунків:

- Pasciuti, Daniel, and Chase-Dunn, Christopher. *Estimating The Population Sizes of Cities*. Retrieved from [https://irows.ucr.edu/research/citemp/estcit/estcit.htm?fbclid=IwAR23xqy4lp7Wo2KJLWGC\\_3nWZ6nNsGsk86sXAEw1jjXTAbUMULNSCX0cfzE](https://irows.ucr.edu/research/citemp/estcit/estcit.htm?fbclid=IwAR23xqy4lp7Wo2KJLWGC_3nWZ6nNsGsk86sXAEw1jjXTAbUMULNSCX0cfzE);

- Jeffrey, R. (1994). Zorn Estimating the Population Size of Ancient Settlements: Methods, Problems, Solutions, and a Case Study. *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, 295, 31–48.

*Як зберігають у Швеції антропологічні рештки після обстежень? Знаю, що в Києві є відомою практика перепоховання.*

Антропологічні рештки є цінним джерелом для вивчення життя, харчування, палеоекології, здоров'я та демографії давнього населення. Кожного десятиліття з'являються нові методики, які дають змогу дізнатися більше про давнє населення. У Швеції всі ці матеріали зберігають музеї. Думаю, такої практики маємо дотримуватися і ми в Україні, де антропологів дуже мало, тож весь цей важливий матеріал ще недостатньо досліджений.

*Музеєфікація курганних могильників/інших поховань. Чи це потрібно, чи це можливо?*

Якщо Ви маєте на увазі реконструкції насипів розкопаних курганів, то, звісно, ми повинні відновлювати культурний ландшафт, характерний для місцевості. Шведський археолог Яльмар Стольпе ретельно відновив усі насипи курганів могильника Бірки, які він розкопав у другій половині XIX ст., а це близько тисячі курганів. Наскільки мені відомо, цю практику в Україні тільки починають застосовувати, і то не завжди.

*Чи є місце етиці в танатології?*

Могили здавна розкопували задля збагачення. Потім до цього додалась наукова цікавість. На початку XX ст. уявлення про давнину в Скандинавії будувались суто на

знахідках із розкопок поховань. Зараз такі розкопки не є пріоритетними. Більш перспективним є вивчення міст і поселень. Загалом я такої думки, що поховання мають розкопувати, лише якщо існує загроза їхнього знищення, – тобто з рятівною метою.

*Чи є сенс говорити про міську археологію як окремий напрям археологічної науки? Якими можуть бути її особливості? Якими є її перспективи?*

Міська археологія має свою специфіку скрізь у світі. Проте є певна регіональна своєрідність, яка відрізняється методикою досліджень. Один із напрямів розкопок, започаткований німецькою традицією, полягає у розкопках вручну, широкими площами, коли залишається система стратиграфічних бровок. Віддалені форми цієї методики побутують в українській археології, де розкопки зазвичай здійснюють лопатами, а не кельмами. Нерідко всі нашарування зносять технікою до материка або рівня, визначеного керівником.

Сучасна методика побутує в Англії, Ірландії та скандинавських країнах. Її розробив Едвард Гарріс, вона відома як «матриця Гарріса». Суть її зводиться до розкопок широкими площами кельмами у відповідному порядку та контекстами, стратиграфічне співвідношення між якими визначають детально документовані матриці. Ця методика добре інтегрується зі шведською цифровою

програмою документації INTRASIS, дані до якої археологи вносять під час розкопок, через планшети. Це потребує часу, однак наприкінці розкопок ви маєте всю документацію у цифровій формі і значно заощаджуєте час на написання звіту. Постійне використання GPS-станції позбавляє вас необхідності розбивати кілками площу розкопу на квадрати.

*А чи можуть розкопки стати туристичною атракцією?*

Можуть. Наприклад, у Йорку в Англії навколо розкопок у місті створили цілу індустрію. Суто археологічних знахідок доби вікінгів там мало. Набагато більше про Йорк ми знаємо через нумізматику і письмові джерела. Тим не менше, їм вдалося зробити так, що це став один із найпривабливіших туристичних об'єктів.

До речі, Йорк досліджують комерційні археологи, представники так званої *contract archeology*. І крім суто рятівних розкопок вони ще займаються популяризаторськими програмами та видавничими проектами. Оскільки вони інвестували у цю діяльність власні гроші, то розраховують на відповідні прибутки.

*А таке може бути в Україні в перспективі?*

У перспективі, можливо, так. Але якийсь час має пройти. Україну все-таки легше порівняти зі скандинавськими країнами, де

приватні ініціативи не одразу сприйняли позитивно. Я працював у першій комерційній археологічній фірмі у Швеції, її заснували в 1988 р. До її діяльності спочатку ставилися дуже підозріло. Однак зараз це одна із найбільших і найуспішніших фірм, яка проводить масштабні розкопки по всій країні. Є багато менших, але і коло їхніх можливостей значно обмеженіше...

*Знахідки вони віддають державі?*

Так, безперечно. По-перше, для всіх робіт потрібно мати дозвіл, а після звітування передати усі знахідки в музей. По-друге, усі вони проводяться за результатами тендерів. Переможця обирають за багатьма критеріями. Необхідно мати на високому рівні наукову, економічну, популяризаторську та педагогічну складові проекту. Уся ця діяльність розписана у бюджеті розкопок. І там

неможливо, наприклад, щоб археологічні пам'ятки копав непрофесійний археолог...

*А для археології і для пам'яток який варіант є кращим?*

Я не знаю... Все-таки, бачите, є різниця між європейськими реаліями і українськими. В Європі освіта, рівень розвитку економіки та зарплат у межах однієї країни більш однаковий. В Україні на периферії рівень зарплат нижчий, можливостей менше, рівень професійної освіти різний. Постає проблема: як контролювати якість археологічних досліджень? Поки що існує практика централізованого видавання ліцензій, яка сьогодні має певний сенс для контролю якості. У майбутньому це очевидно зміниться, але коли і як – ще питання.

*Розмову вела Тетяна Водотика*